

**IQTIDORLI TALABALAR,
MAGISTRANTLAR, TAYANCH
DOKTORANTLAR VA DOKTORANTLARNING
“TAFAKKUR VA TALQIN”**

**MAVZUSIDAGI
RESPUBLIKA MIQYOSIDAGI
ILMIY-AMALIY ANJUMAN**

TO'PLAMI

Buxoro - 2024

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA‘LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

MAGISTRATURA BO‘LIMI

**IQTIDORLI TALABALAR, MAGISTRANTLAR,
TAYANCH DOKTORANTLAR VA
DOKTORANTLARNING**

TAFAKKUR VA TALQIN
mavzusida

*respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy
anjuman to‘plami*

Buxoro 2024-yil, 15-may

4. Землякова Г.М., Латипова В.А. Теоретические аспекты организации самостоятельной работы по дисциплине «Рисунок» / Г. М. Землякова, В. А. Латипова // colloquium-journal. – 2018. - №3 (27).

S.P.TOLSTOVNING ETNOGRAFIYA FANI RIVOJIDAGI XIZMATLARI

M.B.Qurbonova

BuxDU Arxeologiya va Buxoro tarixi kafedrası

Tarix fanlari nomzodi, dotsent

A.H. Hakimova

Etnografiya, etnologiya, antropologiya

ta'lim yo'nalishi 2-bosqich magistranti

a.h.hakimova@buxdu.uz

Annotatsiya: Mazkur maqolada Xorazm arxeologiya-etnografiya ekspeditsiyasi tashkilotchisi va rahbari S.P.Tolstovning faoliyati jarayonida amalga oshirgan tadqiqotlari, ilmiy izlanishlari hamda etnografiya fani rivojidagi xizmatlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Ekspeditsiya, madaniyat, etnograf, tilshunoslik, arxeologiya.

SSSR Fanlar Akademiyasi muxbir a'zosi, Davlat mukofoti laureati, tarix fanlari doktori, professor S.P.Tolstov o'ta bilimdon inson sifatida tarixda nom qoldirgan olimdir. Uning etnografiya, arxeologiya, tilshunoslik, antropologiya, geografiya singari fanlarga qo'shgan beqiyos xizmatlari nafaqat Sovet ittifoqida balki, xorijda ham keng e'tirofqa sazovor bo'lgan²².

Sergey Pavlovich Tolstov ilmiy faoliyatini tarixchi, arxeolog, etnograf kabi ilmiy kadrlar tayyorlash bilan chambarchas birlashtirib olib borgan, ushbu xizmati nafaqat sobiq ittifoq Respublikalari, balki O'rta Osiyo davlatlari uchun muhim ahamiyat kasb etgan. Hozirgi vaqtda uning shogirdlari va izdoshlarini barcha etnografik markazlarda uchratish mumkin.

S.P.Tolstov nomi Sovet etnografiyasining asosiy yo'nalishlari va eng muhim muammolarning rivojlanishi bilan bog'liqdir. Uning qariyb chorak asr davomidagi izlanishlari natijasida Etnografiya Instituti etnografiya fanlari markaziga yaratildi. Uning tarixiy muammolarni hal qilishda o'ziga xos kompleks yondashuvi natijasida yirik mintaqaviy ekspeditsiyalar yaratildi²³.

Xorazm arxeologik-etnografik ekspeditsiyasi bevosita Tolstov nomi bilan bog'liq edi. Professor Yahyo G'ulomov ta'kidlaganidek " S.P.Tolstov rahbarlik qilgan Xorazm arxeologik-etnografik ekspeditsiyasining uzoq vaqt davomida va keng ko'lamda olib

22 Жданко.Т.А, Итина М.А. Сергей Павлович Толстов // Советская Этнография,-М; -1977. -С.3

23 Итина М.А. Заседание ученого совета Института этнографии АН СССР, посвященное памяти С.П.Толстова // Советская этнография. Москва , № 2.-1988. С.147

borgan ishlari natijasida Xorazm tarixining “Islomgacha bo’lgan davri” o’z hikoyasini boshladi. Qadimgi kanal bo’ylaridagi Qizilqum va Qoraqumning qumlari ostida ko’mlib qolgan behisob xarobalar o’z hikoyalarini gapirib bera boshladilar”²⁴.

U hamkasblari va shogirdlari xotirasida katta ilmiy tashkilotchilik qobiliyati bilan ajralib turuvchi shaxs, ko’pqirrali bilim sohibi, insoniylik timsoli, yangilik uchun doimiy ijodiy izlanishdan tolmaydigan edi.

Olimning yoshligidanoq etnografiyaga qiziqishi yuqori bo’lgan. Bo’lajak olim talabalik yillarida izchil kompleks tadqiqotlar tarafdori D.N.Anuchin etnografiya maktabida faoliyatini boshlagan.²⁵

Faoliyatini 1929-yilda Moskva viloyatidagi muzeyda boshlagan. Xorazmda 1937-yildan arxeologik ekspeditsiyasini boshlagan bo’lsada, II jahon urushining birinchi yillarida atrilleriya razvedkasiga qo’shiladi. 1942-yilda ilmiy faoliyatiga qaytgan S.P.Tolstov “Qadimiy Xorazm” mavzusida doktorlik dissertatsiyasini himoya qilgan. Shundan so’ng Etnografiya Instituti direktori etib tayinlangan.

Uning Moskva Davlat universitetida etnografiya sohasidagi maruzalari S.P.Tolstovni buyuk pedagog va talantli tadqiqotchi ekanligini namoyon qilib, o’z atrofida ko’plab is’tedod egalarini jalb qilgan²⁶.

O’rta Osiyoning quruq iqlim sharoitida insoniyat uchun suv asosiy manba ekanligini hisobga olgan holda, olim Amudaryo va Sirdaryoning qadimiy delta tekisliklarini o’rganish bo’yicha keng ko’lamli kompleks ishlarni tashkil etgan. Uning bunday qarorga kelishi ikkinchi jahon urushidan oldingi yillarda Amudaryo quyi oqimidagi qadimiy sug’orish tarmog’ida olib borgan tadqiqotlari turtki bo’lgan. Bu ishlarning natijalarini “Qadimgi Xorazm” monografiyasida umumlashtirgan.

Unda S.P.Tolstov Xorazm vohasining ma’lum bir tarixiy davrda vayron bo’lish sabablari haqidagi savolga javob qaytarishga, O’rta Osiyoda qadimiy sug’orish yerlarining qurib ketishi haqidagi nazariyalarni o’rgangan. Uning fikricha, sug’orish tizimlarining tarixiy dinamikasi va tanazzuli tabiiy emas, eng avvalo ijtimoiy-siyosiy omillar ya’ni halokatli urushlar, feodal tarqoqlikning kuchayishi va feodal nizolar natijasi mahsuli bo’lgan.

1987-yil 3-fevralda SSSR Fanlar Akamediyasi Etnografiya institutida S.P.Tolstov tavalludining 80-yilligiga bag’ishlangan ilmiy kengash bo’lib o’tdi. Kengash majlisini ochgan akamedik Yu.V.Bromley sovet etnografiyasi shakllanishi hamda rivojlanishida S.P.Tolstovning ulkan mehnati, xususan, tarix, arxeologiya fanlarining asosiy yo’nalishlari qatorida zamonaviy etnografiyani o’rganishni ilgari surganligini ta’kidlagan.

S.P.Tolstov ittifoq va respublika ilmiy muassasalar uchun malakali mutaxassislar tayyorlashda samarali ishlarni amalga oshirgan. Uning rahbarligi va ishtirokida

24Фуломов Я. Хоразмнинг суғорилиш тарихи. Қадимги замонлардан ҳозиргача. -Т; 1959. –В.11.

25 Жданко.Т.А, Итина М.А. Сергей Павлович Толстов //Советская Этнография. -М.-1977. -С.4

26 Жданко.Т.А, Итина М.А. Сергей Павлович Толстов //Советская Этнография, -М; 1977. -С.5

18jildlik “Dunyo xalqlari” turkumi tuzilib, ushbu to’plam bugungi kungacha fundamental umumlashtiruvchi etnografik asarlardan biri bo’lib qolmoqda²⁷.

Ushbu tarixiy-etnografik ocherklar to’plami etnografiyaning rivojlanishida qo’shgan ilmiy-nazariy hissasi va xalqlarning kundalik hayotini keng qamrovli dalillar bilan boyitganligi sababli yuksak baho bilan qabul qilingan.

S.P.Tolstovning arxeologik, etnografik, ilmiy va tashkiliy faoliyati doimo hamkasblari va shogirdlari e’tirofida bo’lgan. Shunday shogirdlaridan biri M.A.Itina Sergey Pavlovichni o’zining xotiralarida quyidagicha xotirlaydi: “Uning ko’p qirrali faoliyatida barchasi bir-birini to’ldirib birlashtiradi. Ustozning tarixiy muammolarni shakllantirib, ularni o’rganishda keng yondashuvi uni ensiklopedik olim sifatida namoyon qiladi. Tinimsiz ilmiy izlanishlar jarayonida to’plangan tajribalar S.P.Tolstovning ikki muhim fazilatini namoyon qilgan. Biri, yuqori darajadagi ilmiy sezgirligi, geografik joylashuvni aniqlashdagi yondashuvi edi. Ikkinchidan, Sergey Pavlovich uzoqni ko’zlab ish tutganligi, ilmiy izlanishlari nafaqat bugungi kun muammolarini balki kelajakni ham ko’zlagan edi.

Olimning ibtidoiy jamiyat tarixi muammolarini, xalqlarning rivojlanishidagi ilmiy tahlillari va mavjud nazariyalarga tanqidiy yondashuvi fanga qo’shilgan muhim hissasi edi. U ikki-qavmli qabilalarning umumiy tuzilishi va davriylashtirish muammolarini tahlil qilish bilan shug’ullanib, M.Morganning nazariyasiga tanqidiy ko’z bilan yondashib, o’zining ibtidoiy jamiyat, yashirin erkaklar jamiyati, jamoaviy nikoh munosabatlari haqidagi umunazariy xulosalarini taqdim qiladi²⁸.

O’zbekiston Respublikasi Fanlar Akamediyasini tashkil etilganligining 60-yilligiga bag’ishlangan yubiley sessiyasida birinchi Prezidentimiz Islom Abdug’aniyevich Karimov nutq so’zlab S.P.Tolstovning xizmatlari e’tirof etilgandi. “S.P.Tolstov singari rus olimlarining o’zbek ilm-fani rivojiga qo’shgan hissasini hech qachon unutmashligimiz kerak”²⁹ deya e’tirof etgandilar.

Olim ilm-fan imkoniyatlaridan yuqori saviyada foydalanib, turli soha mutaxassislarini o’z atrofida jamlagan. Uning Xorazm vohasida qilgan izlanishlari va ilmiy yutuqlarining ahamiyati O’rta Osiyo tarixi, etnografiyasi, antropologiyasida yechilmagan muammolarni oydinlashtirishga imkon yaratgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Итина М.А. Заседание ученого совета Института этнографии АН СССР, посвященное памяти С.П.Толстова // Советская этнография. № 2. 1988.
2. Фуломов Я. ”Хоразмнинг суғорилиш тарихи. Қадимги замонлардан ҳозиргача”. Т. 1959

²⁷ Итина М.А.Заседание ученого совета Института этнографии АН СССР, посвященное памяти С.П.Толстова // Советская этнография. № 2.-1988. -С.147

²⁸ Жданко.Т.А, Итина М.А. Сергей Павлович Толстов //Советская Этнография, -М; -1977. -С.7

²⁹ Жабборов И. Великий учений, открывший миру Академию Маъмуна, или жизн, сполна отданная науке // ЭО, №5. –М; 2007. -С.167.

3. Жданко.Т.А, Итина М.А. Сергей Павлович Толстов //Советская Этнография, “Наука”. -М. 1977
4. Толстов С. П. По следам древнехорезмийской цивилизации. Москва. 1948.
5. Жабборов И. Великий учений, открывший миру Академию Маъмуна, или жизнь, сполна отданная науке //ЭО, №5. -М. 2007.
6. www.ziyonet.uz

BUXORO SHAHRI TABIIY SHAROITI VA IRRIGATSIYA TIZIMI XIX ASR OXIRI XX ASR BOSHLARIDA

M.S. Tog'oyeva,
BuxDU 2-bosqich magistranti
m.s.togoyeva@buxdu.uz

Annotatsiya. Buxoro O'rta Osiyoning eng qadimiy va eng yirik shaharlaridan biri bo'lib, ko'p asrlar davomida jamiyat tarixida muhim rol o'ynagan va bir necha bor zamonaviy O'zbekiston hududida shakllangan davlatlarning poytaxti bo'lgan. Buxoroliklarning ko'plab avlodlari inson hayoti uchun qulay bo'lmagan sharoitlarni o'zgartirib, o'zlarining iqtisodiy faoliyati jarayonida ajdodlari tanlagan hududni obodonlashtirdilar va boshdan qurdilar; asrdan-asrga, avloddan-avlodga ular shahar qurilishiga hissa qo'shdilar va uni inqilobdan keyin tarixning yangi bosqichiga olib o'tdilar.

Joylashuv va tabiiy sharoitlar. Buxoro shahri Movaraunnahr nomi bilan tanilgan O'rta Osiyoning g'arbiy qismida joylashgan. Shahar Zarafshonning quyi oqimida, Xorazmgacha cho'zilgan keng cho'l bilan chegarada tashkil etilgan hududning eng yirik markazi bo'lgan. U O'rta Osiyoni bir tomondan Old Osiyo va Janubiy Rossiya hududlari bilan, ikkinchi tomondan Afg'oniston, Hindiston, Sharqiy Turkiston va Xitoy bilan bog'laydigan savdo yo'llari kesishmasida joylashgan edi. Movaraunnahrning turli hududlaridan Buxoroga savdo yo'llari kelgan.

Shahar va uning atrofidagi hududlarni egallab olgan sho'r cho'l yerlariga Zarafshandan qadimgi davrlarda qazilgan maxsus kanal (shahri Rud) orqali suv olib kelingan.

Buxoroga bevosita tutash bo'lgan, shaharning shimolida ayniqsa zich bo'lgan qishloq hududlari ushbu kanaldan chiqarilgan ariqlar tarmog'i bilan sug'orilgan. U yerda Jizmandu, Navmiton, Talipoch, Xonobod va boshqa ariqlar oqib o'tgan. Sharqdan g'arbiga bir nechta parallel kanallar shaklida oqib, ular bu yerda joylashgan bog'lar va haydaladigan yerlarni sug'organ va shaharni g'arbdan aylanib o'tib, g'arbiy va janubi-g'arbiy shahar atrofini suv bilan ta'minlagan. Janubi-Sharqiy tomondan, shuningdek, parallel kanallar to'plami shaklida Safedmo'y (o'rta asrlar Safedmun), Laylak, Foshun, Zarmanok, Bogdash kanallari o'tgan.

B.A.Mehmonov J.Y. Ergashev	<i>INDIRA GANDINING SIYOSAT MAYDONIGA KIRIB KELISHI TARIXIDAN. 475</i>
L.A. Tashayev	<i>YOSHLAR ONGIDA AXLOQIY IDENTIKLIKNI RIVOJLANTIRISHDA YUZAGA KELADIGAN IJTIMOIIY TO'SIQLARNI BARTARAF ETISH MEXANIZMLARI. 480</i>
K.I.Rahmonov	<i>SIFATLI TA'LIM VA OILA HAMKORLIGINI MODERNIZATSIYALASHTIRISHNING TARIXIY TAJRIBASIDAN.....483</i>
A. Karimov	<i>ҚУРЪОН ИЛМЛАРИ: ҚИРОАТЛАР.....485</i>
M.M. Мадина	<i>ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА В РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН.....494</i>
Sh.G. Izatova	<i>SIGNIFICANCE OF GASTRONOMIC TOURISM AND FESTIVALS506</i>
M.B. Qurbonova Sh.F. Karimov	<i>ASLZODA TABAQA VAKILLARI TURAR JOYLARI ETNOGRAFIK TAVSIFI (BUXORO SHAHAR MISOLIDA).....508</i>
Sh.Z.Abdullayev	<i>REKLAMANING SHAXS TOMONIDAN IDROK QILINISHINI O'RGANISHNING ILMIY-NAZARIY MUAMMOLARI.....511</i>
M.E.Akbarova	<i>O'SMIRLARDA KOPING MEXANIZMLAR PSIXOLOGIK BARQARORLIKNI TAMINLASHNING USULI SIFATIDA....514</i>
F.U. Temirov A.I. Hasanov	<i>CHOR ROSSIYASINING O`RTA OSIYOGA BOSQINI, YOXUD O`ZBEK XONLIKLARIDAGI JARAYONLARI HAMID ZIYOYEV QARASHLARIDA.....518</i>
A.G'.Aslonov	<i>O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING JAHON HAMJAMIYATIGA QO'SHILISHI HUQUQIY POYDEVORINI QO'YILISHI.....521</i>
N.S. Ibragimov N.U. Axrorova	<i>TALABALAR TURIZMINI RIVOJLANTIRISHDA MARKETING STRATEGIYALARIDAN FOYDALANISH.....524</i>
A.A.Jo'raboyev	<i>"BUXORO HAQIQATI ("BUXORONOMA")" GAZETASIDA BUXORO TARIXI BILAN BOG'LIQ TARIXIY SHAXSLAR FAOLIYATI.....527</i>
A.A. Sharipov	<i>FINANCIAL DEVELOPMENT AND ITS INFLUENCE ON INCOME INEQUALITY.....530</i>
B.T.Xo'jayev	<i>1940-YILLARDA SOVET HOKIMIYATINING O'ZBEKISTONDAGI DINIY SIYOSATI.....532</i>
D.R. Naimov	<i>BIRLASHGAN MILLATLAR TASHKILOTINING TARIXIY EVOLUTSIYASI.....535</i>